KOMANDIR IMIJINING ILMIY-PSIXOLOG ASOSLARI

Ravshanov Lochinbek Urinovich
O‘zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti
Serjantlar tayyorlash oliy maktabi kafedra boshlig‘i,
psixologiya fanlari doktori (DSc), professor, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqola komandir imijining ilmiy-psixolog asoslariga bag’ishlangan. Shuningdek, maqola matnida mudofaviy boshqaruv va rahbar imkoniyatlari, harbiy rahbar shaxsiga xos imij, harbiy kasbda imij namoyon bo‘lishining o‘ziga xosliklari, imijni tushuntiruvchi ilmiy qarashlar, psixologik asoslar, harbiy faoliyatda ijobiy imij, harbiy rahbarlarga xos ijtimoiy-psixologik sifatlar kabi muammolarning uslubiy jihatlari ham tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Mudofaa, harbiy faoliyat, harbir rahbar, boshqaruv, boshqaruv uslubi, imij, shaxsiy va kasbiy imij, tashkilot imiji, axloqiy qadriyatlar, o‘zini o‘zi boshqara olish, boshqalarga namuna bo‘la olish, muvaffaqqiyatli ishlash, oliy burch, mas’uliyatlilik, kasbiy alьtruizm, harbiy jamoa.

Аннотация. Данная статья посвящена научным и психологическим основам имиджа командира. Также в тексте статьи рассматриваются методологические аспекты таких проблем, как управление обороной и лидерские способности, имидж командира, особенности проявления имиджа в военной профессии, научные взгляды, объясняющие имидж, психологические основы, положительный имидж. в воинской деятельности анализируются социально-психологические качества, характерные для военачальников.

Ключевые слова: Оборона, воинская деятельность, каждый руководитель, руководство, стиль управления, имидж, личный и профессиональный имидж, организационный имидж, нравственные ценности, самоуправление, быть примером для других, успешная работа, высший долг, ответственность, профессиональный альтруизм, военная команда.

Annotation. This article is devoted to the scientific and psychological foundations of the image of a commander. Also, the text of the article discusses the methodological aspects of such problems as defense management and leadership abilities, the image of a military leader, the features of the manifestation of the image in the military profession, scientific views that explain the image, psychological foundations, a positive image. In military activity, the socio-psychological qualities characteristic of military leaders are analyzed.

Key words: Defense, military activity, each leader, leadership, management style, image, personal and professional image, organizational image, moral values,

self-government, being an example for others, successful work, highest duty, responsibility, professional altruism, military command.

Davlatlar o‘z sarhadlari daxlsizligini, hududiy yaxlitligini, fuqarolarning tinchligini va osuda hayotini ishonchli himoya qilishga qodir, zamonaviy qurol-aslaha va texnika bilan ta’minlangan, o‘z kasbining yetuk mutaxassisi, harbiy professional va bugungi kun talablariga to‘liq javob beradigan, ekstremal vaziyatda vujudga keladigan har qanday qurolli to‘qnashuvlarni oldini oladigan harbiy kadrlarni tayyorlash – har bir davlatning buyuk kelajagini barpo etish yo‘lidagi eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shu jihatdan, yurtimizda so‘nggi yillarda milliy armiyamizni izchillik bilan isloh qilish va rivojlantirish, davlatimizning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash hamda harbiy kadrlarni tayyorlash borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-60-son Farmonida «...davlatning mudofaa qobiliyatini yanada mustahkamlash, Qurolli Kuchlarning jangovar shayligini, uning imkoniyatlari va qobiliyatini kuchaytirish» chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi. Bu esa, psixologiya sohasi mutaxassislarini harbiy xizmatchilarni va ularni kasbiy faoliyatini takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish bo‘yicha yangi yechimlar topishga undaydi.

Jumladan, komandirlarning kasbiy faoliyati bilan bog’liq mahalliy tadqiqotlar, hali aytarli darajada ko‘p bo‘lmasada, biroq ushbu masalada keng ko‘lamli ilmiy tadqiqotlarga zarurat juda yuqori sanaladi. Shu sababli, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa tizimida rahbar kadrlar imijini, ijtimoiy-psixologik jihatdan ilmiy asoslash hamda empirik o‘rganishning dolzarbligi, quyidagi holatlar bilan belgilanadi:

zamonaviy harbiy boshqaruv tizimida, harbiy rahbar kadrlarning samarali boshqaruv imkoniyatlarini va shaxsiy xususiyatlarining ijtimoiy ahamiyatini oshirish;

psixologik adabiyotlarda muvaffaqqiyatli harbiy rahbar imiji borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni tizimlashtirish hamda ularni yangi boshqaruv amaliyotiga integratsiya qilish;

harbiy rahbar imijini har tomonlama ilmiy baholash, uning zamonaviy o‘zgarishlar sharoitida, harbiy-ijtimoiy muhitda ijobiy imij shakllanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlarni aniqlashtirish shuningdek, samarali boshqaruv faoliyatiga salbiy ta’sir etuvchi omillarni aniqlash;

harbiy rahbar imijining harbiy qismlar faoliyatiga, harbiy jamoaning yutuqlariga, harbiy vazifalar va topshiriqlarning ijrosiga ta’sirini ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganish zarurati;

Davlatimiz tomonidan mudofaa tizimini qayta, to‘liq modernizatsiya qilishning hozirgi bosqichida, eng ilg’or, eng jonkuyar, eng Vatanparvar, jamiyatimiz manfaatlariga sodiq, harbiy rahbar kadrlar imiji kontseptsiyasini keng qamrovli o‘rganish, uni psixodiagnostik usullar baholash hamda harbiy rahbarlarda ijobiy imijni rivojlantirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar, ilmiy modellar ishlab chiqish ehtiyojining yuqoriligi va hokazo.

Ta’kidlash joizki, jangovar harakatlar o‘zining maqsad va vazifalari, shartlari, vositalari, qiyinchiliklari hamda psixologik mazmuniga ko‘ra, juda aniq sanaladi. Ya’ni bu harakatlar harbiy-siyosiy, harbiy-texnikaviy, mafkuraviy va ijtimoiy-psixologik, qurol-yarog‘lar, jamoa yetakchiligi, jangovar harakatlarda olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlari, ichki tuzilishi va maqsadlari, harbiy xodimlarning jangovar va psixologik tayyorgarligi kabi murakkab ishlar bilan tavsiflanadi.

Bunday murakkab vazifalar o‘z-o‘zidan jangda hal qilinadigan, hayotga xavf tug‘diradigan, odamlar va jihozlardagi yo‘qotishlarga hamda turli xil muhtojlik va noqulayliklar bilan bog‘liq bo‘lgan jangovar faoliyatning ruhiy tarkibi va tuzilishiga ta’sir qilishi tabiiy. Urush olib borish vazifalarni aniq bajarishni ya’ni axloqiy va huquqiy mas’uliyatni yuqori darajada oshirishni talab qiladi. Bunday harakatlar esa, harbiy xizmatchilar shaxsida haddan ziyod aqliy va jismoniy zo‘riqishlarni yuzaga keltiradi.

Harbiy xizmatchilarning harbiy harakatlarida ham qator psixologik sabablar mavjud ya’ni ehtiyojlar, his-tuyg‘ular, istak, intilishlar, qiziqishlar, ideallar, e’tiqodlar va hokazo. Yuqorida ta’kidlangandek, har qanday insoniy faoliyat o‘z maqsadiga ega[1,132]. Demak, davlat darajasidagi harbiy harakatlar boshlanishining sababi haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak, bu yerda asosiy sabab mamlakatning yaxlitligi va xavfsizligiga nisbatan tahdidning paydo bo‘lishidir. Shuningdek, bunday harakatlar mazmuni, harbiy harakatlarning sodir bo‘lishida harbiy xizmatchilar faoliyatining namoyon bo‘lishini ham nazarda tutadi.

General-leytenant V.Serebryannikov ta’kidlashicha “Davlat tomonidan armiya xususida yaratiladigan imij katta ijtimoiy kuchga ega. Harbiy xizmatning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganligi davlat imijini ko‘taradi, armiyaga nisbatan hurmat va harbiy xizmatchilarga ishonchni uyg‘otadi, harbiylar va fuqarolarning jipsligini ta’minlaydi, aholining harbiy xizmatga hurmatini oshiradi. Bir so‘z bilan aytganda, armiya va mamlakatning xavfsizligini har tomonlama mustahkamlaydi”[2,47]. Demak, berilgan tasniflardan ko‘rinib turibdiki, armiyaning imiji bir qisqa vaqt davomida yaratib bo‘lmaydigan, balki yetarli darajada tarixiy asoslarga ega va doimiy rivojlanib borilayotgan holatdir.

Shuning uchun, Qurolli Kuchlarning har bir obyektida ijobiy imij yetarli darajada yaratilmaguncha muntazam tarzda tadqiq etishni talab etadi. Ta’kidlash kerakki, armiyaning imiji uni alohida okrug, qo‘shilmalar, harbiy qismlar va bo‘linmalarni hamda barcha turdagi komandirlar, ofitserlar, shartnoma asosidagi harbiy xizmat serjantlari va oddiy askarlar toifasi hamda muddatli harbiy xizmatchi (askarlar) faoliyatini targ‘ib etish asosida shakllanadi.

Tadqiqotchi V.Suvorov va A.Chebanlarning ta’kidlashicha, jang uchun eng muhim zaruriyat bu – insonning omon qolish istagidir. Bu o‘z-o‘zini himoya qilish uchun normal, genetik jihatdan esa, aniq qonuniyat sanaladi. Ammo u, barcha odamlar uchun turli xil yo‘llar bilan namoyon bo‘ladi va biror shaxs va ijtimoiy muhit uchun turli xil oqibatlarga olib kelishi mumkin. Masalan, bir kishi faol va maqsadga muvofiq harbiy texnika va jangovar usullarni boshqaradi, chunki u urushda yaxshiroq tayyorlangan odam omon qolishi mumkinligini yaxshiroq tushunadi. Shu bilan birga,

jang vaqtida boshqa shaxs xavfli vaziyatlardan qochishga va o‘z safdoshlarining orqasiga yashirinishga harakat qiladi, ya’ni o‘ qo‘rqoqligini ko‘rsatadi [3,65]. Bu borada, quyidagi savollarni izohlash kerak bo‘ladi agar o‘zini o‘zi himoya qilish mexanizmi biologik, kodlangan va oqilona bo‘lsa, unda nima uchun tarixda minglab qahramonlar va vatan uchun o‘zini qurbon qilgan shahidlar tilga olinadi, bunday shaxslarning boshqalar uchun o‘zlarini qurbon qilishiga nima sabab bo‘lgan? Aslini olganda, ijtimoiy shaxs bo‘lish uchun insonning nafaqat biologik, balki ijtimoiy ehtiyojlarini ham e’tiborga olish o‘rinli sanaladi.

Ilmiy jihatdan qaralganda, harbiy xizmat nafaqat ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan, balki maxsus sharoitlarga bog‘liq bo‘lgan inson faoliyatining turi sanaladi. Ona Vatanning qurolli himoyasi doimo har bir fuqaroning eng oliy sharafli burchidir. Armiya esa, har doim jamiyatning bir qismi sifatida qaraladi, o‘z mazmunida u jamiyatda yuzaga kelgan barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni shuningdek, xalqaro vaziyatning barcha qonunlarini aks ettiradi.

Dunyoda harbiy xizmatchilarning kasbiy, intellektual va axloqiy-ruhiy tayyorgarligini oshirishga hamda ularning psixologik holatini tadqiq etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. “Dunyoning eng qudratli armiyalari” reytingini aniqlashda, davlatlar armiyasining psixologik mudofaa faoliyati va harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligi muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi [4,3]. Demak, harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligi, psixologik xususiyatlari, jangovar holatini ta’minlovchi psixologik komponentlari va harbiy xizmat faoliyatining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari shu o‘rinda, komandir imijining ijtimoiy-psixologik jihatdan tadqiq etish muammo yechimini aniqlashda eng maqbul yo‘l hisoblanadi.

Keyingi yillardagi harbiy faoliyatga oid tadqiqot ishlarida harbiy rahbar – komandirning shaxsiy-kasbiy fazilatlarini belgilovchi psixologik omillar, ya’ni komandir imijining psixologik jihatlarini o‘rganish borasidagi ilk ilmiy tadqiqotlar xorij psixolog olimlari izlanishlarida o‘z aksini topgan bo‘lsa-da, jahon harbiy san’atiga bebaho hissa qo‘shgan, buyuk sarkarda va davlat arbobi Sohibqiron Amir Temur o‘z “Temur tuzuklari”da davlatni boshqaruvi va xizmatini tashkil etishda rahbar va amaldorlarning ruhiy sifatlarini e’tirof etib, ular qattiqo‘l, tadbirkor, nihoyatda adolatli, lekin rahmdil, insonparvar, halol va pok bo‘lishini ko‘rsatgan. Bo‘lajak sarkardalarni saralab lavozimlarga qo‘yishda esa, ularning nasl-nasabiga, aql-farosatiga, xalqparvarligiga, tinchliksevarlik, sabr-toqatlilik, adolatparvarlik, ko‘tarinki ruhiy holatiga, ziyrakligiga, malakasi va odamlar bilan murosa qilish fazilatlariga alohida e’tibor bergan [5,131]. So‘z o‘rnida, Amir Temur usha davr faoliyatida hozirgi zamon psixologiyasining ijtimoiy-psixologiya, boshqaruv psixologiyasi, etnopsixologiya, operativ faoliyat psixologiyasi va kasb psixodiagnostikasi qonuniyatlaridan foydalanganligini ko‘rsatadi.

Harbiy rahbar – komandir faoliyati davomida ko‘plab qarorlar qabul qilishiga to‘g‘ri keladi, bu – harbiy majburiyat taqozosi. Qaror qabul qilish jarayonida harbiy rahbar-komandirlar yuqori mental xususiyatlarga tayanadi. Qaror qabul qilishdagi yanglishish va ikkilanishga yo‘l qo‘yib bo‘lmasligi lozim hisoblanadi. Shuning uchun, qaror qabul qilish ko‘p jihatdan komandirning va ushbu jarayonga hissa qo‘shayotgan harbiy mutaxassislarning qobiliyatiga ham bog‘liq hisoblanadi.

Komandirlar imijini ijtimoiy-psixologik jihatdan empirik tadqiq etishda ularning boshqaruvda qaror qabul qilish jarayoni muhim ekanligini inobatga olib, olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hukmronlikka intilish shkalasi 160,72, muammoli vaziyatlarda o‘zini tutish bo‘yicha 115,51, qaror qabul qilish uslubi shkalasiga ko‘ra 142,51 natijalarni qayd etgan. Olingan ilmiy natijalarga ko‘ra, tezkor yoki uzoq muddatli subyektiv nazorat qobiliyati o‘zini psixologik tartibga solishning asosiy sharti hisoblanmoqda. Komandir bo‘ysinuvchi harbiy xizmatchilar faoliyatini tartibga solish yuzasidan qaror qabul qilishda quyidagi psixologik jihatlarga e’tiborga qaratish lozim bo‘lar ekan:

birinchidan, harbiy rahbar bo‘ysinuvchi harbiy xizmatchilarning hushyorligi va shaxsiy fazilatlarining yaxlit ifoda etish orqali;

ikkinchidan, bo‘ysinuvchi harbiy xizmatchilarda ichki nazoratni ya’ni, imkoniyatlarini pragnozlashga yo‘naltirib, o‘ziga ishonch hissini uyg‘otish orqali;

uchinchidan, harbiy rahbar qo‘l ostidagilar bilan ishlash jarayonida o‘zi uchun muhim bo‘lgan tajriba to‘plash hisobida boshqaruv faoliyati uchun zarur xususiyatlarni tarkib toptirish orqali (bunday psixologik jihatlar harbiy rahbarning kognitiv imkoniyatlarini o‘sishi hisobiga tezkor va ishonchli qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Emotsional barqarorlik hisobidan muammoli vaziyatlarda o‘zini tutish uslubiga ega bo‘lar ekan);

to‘rtinchidan, harbiy rahbar internal lokus nazorat, o‘ziga ishonch va imkoniyatlarni to‘g‘ri baholashga o‘rgatishi hisobidan operativ qaror qabul qilish hamda murakkab sharoitlarda o‘zida regulyativlikni tarkib toptirish orqali.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Mudofaa vazirligi tizimidagi rahbar imijining ijtimoiy-psixologik konsepsiyasini asosiy maqsadlaridan biri, quyi bo‘g‘in harbiy rahbarlarni yuqori lavozimlarga tayinlashda Kasbiy saralash bo‘limlari tomonidan lavozimlarga munosib nomzodlarni saralab olishda, ularning kommunikativ (diqqatlilik, kuzatuvchanlik, sezgirlik, kuchli xotira, amaliy tafakkur, kreativlik, kuchli intuitsiya, sensor ustunlik, tanqidiy tafakkur), motivatsion (emotsional intellekt, sabr-bardoshlilik, qaror qabul qilish, hissiy barqarorlik, matonatlilik, mehnatsevarlik), hissiy-irodaviy (muvaffaqiyatga intilish, rejalilik, tartiblilik, maxsus qobiliyatlar, talabchanlik, o‘zini o‘zi rivojlantirish, ilmiylik, tavakkalchilik) va kognitiv (muloqotchanlik, xushmuomalalik, nutqiy ravonlik, murosakorlik, komformizm, qadriyatlilik, verbalizatsiya, muloqot madaniyati, mimika va jest) kabi imijning ijobiy ijtimoiy-psixologik xususiyatlari shakllanganligini inobatga olgan holda amalga oshirishlari maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Прохвощев В.А., Забродин Ю.М. Военная служба по контракту – М: Нива России 1997. – С.132.
2. Серебянников В.В., Социология войны. М.:Ось – 1998, С.47.
3. Суворов В., Чебан А. Социально-психологический портрет воинского коллектива // Войсковой вестник. – Москва, 2005.– №3. – С. 40-65.
4. http:www.globalfirepower.com. 3 – б.
5. Muqimov Z., “Amir Temur tuzuklari” tarixiy-huquqiy tadqiqot. Samarqand: SamDU, 2008. – 131 b.